

УДК 343.8

О. С. Козерацька, асистент

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

КРИМІНАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАХОДИ БОРОТЬБИ З ОКРЕМИМИ ВИДАМИ ЗЛОЧИНІВ

Розглянуто законодавчі аспекти притягнення спеціального суб'єкта до кримінального покарання в сфері злочинів проти безпеки виробництва. Проведено порівняльний аналіз цього питання у чинному Кримінальному кодексі України 2001 р. та Кримінальному кодексі України 1960 р. Пропонується внести доповнення до ст. 101 КПК України "Органи дізнання".

Ключові слова: Держнаглядохоронпраці, виробничий травматизм, злочин проти безпеки виробництва, роботи з підвищеною небезпекою, спеціальний суб'єкт злочину.

Дослідженню проблем охорони здоров'я присвячені праці багатьох вітчизняних та закордонних авторів, як наприклад: Лесенко Г. П., Денисенко Г. Ф., Козлов В. Ф., Матіас Вальтер, Манфред Лёвші, Клаус Адомейт та інші.

Проте в чинному Кримінальному кодексі України до цього часу залишились нерозробленими питання *про суб'єкти правоохоронної діяльності та їх ролі у викорінюванні та попередженні порушень законодавства в галузі безпеки виробництва, які тягнуть за собою кримінальне покарання.*

Нами поставлено мету — вивчити деякі питання теорії і практики застосування нового кримінального законодавства за скоєні злочини, пов'язані з нещасними випадками на виробництві, а також проаналізувати питання про суб'єкт правоохоронної діяльності в цій галузі, внести і обґрунтувати пропозиції про доповнення переліку суб'єктів.

У Кримінальному кодексі України від 5 квітня 2001 року поняття покарання визначене у ст. 50: "Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого"[2, 131].

Згідно з ч. 2 ст. 50 КК України покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, тобто виконання основних задач правосуддя за загальною та спеціальною превенцією.

На останній колегії Генеральної прокуратури України було розглянуто питання про стан охорони праці, який склався в гірничій промисловості та стан відшкодування шкоди потерпілим, які втратили працездатність внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання. Генеральний прокурор України Г. Васильєв відзначив незадовільну роботу Держнаглядохоронпраці та Фонду державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, обговорив питання про проведення профілактичних заходів та виявлення і притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб, які безпосередньо несуть відповідальність за стан охорони праці на підприємстві. Тому актуальність нашої праці — безперечна.

Родопочатківцем гігієни та безпеки праці прийнято вважати М. В. Ломоносова, який в керівництві з основ металургії та гірничої справи (1724 р.) поряд з питаннями технології, звернув увагу на необхідність запобігання нещасних випадків і захворювань у рудокопів та рекомендував низку профілактичних засобів. У 1841 році царський уряд був вимушений видати перший в історії світового законодавства Закон, в якому відображені питання гігієни праці, а у 1911 році був прийнятий Закон про соціальне страхування працівників.

З другої половини XIX століття обчислюється історія спеціального нагляду за безпечним використанням посудин, які працюють під тиском, котлів, забезпечення безпеки в гірничій промисловості, як найбільш небезпечній, що у випадку аварії приносить шкоду здоров'ю та величезні матеріальні збитки. Із створенням особистої гірничозаводської інспекції у 1892 році безпека гірничої праці стає предметом спеціального нагляду. Кінець XIX сторіччя характеризується прийняттям низки нормативних актів та законів, які регламентують працю підлітків та жінок і медичну допомогу при нещасних випадках.

Таким чином, на первинному етапі історії було закладено основи охорони здоров'я, соціального страхування, а також покладено початок формування нормативної бази з питань охорони праці.

Період переходу до ринкових відносин характеризується зменшенням уваги до охорони праці як на державному, так і на виробничому рівнях. Раніше існуючі системи управління охороною праці (далі СУОП) не діяли, а нові не були створені, нормативна база не відповідала об'єктивній реальній ситуації нових економічних відношень. Була скасована централізована система управління та виникла потреба щодо нових принципів рішень та підходів, розробка нормативної бази, яка була б спроможна врахувати світовий досвід, власні традиції та національні особливості.

Незважаючи на різке падіння об'ємів виробництва в Україні, як і раніше залишається високим рівень виробничого травматизму і втрати професійної працездатності, зростає чисельність інвалідів праці.

За оцінками фахівців, через незадовільні умови праці ймовірність отримання травм та професійних захворювань на виробництвах України у 5 — 8 раз вище, ніж у розвинутих країнах. Саме на той період припадають такі катастрофи як Чорнобиль, копальня ім. Баракова та ін. Уявляється, що згодом найближчих 5 — 10 років істотних змін в кращий бік не відбудеться, більш того, рівень травматизму може навіть зрости у зв'язку із зростанням виробництва.

Потрібно визначити, що принцип пріоритетності попередження виробничого травматизму та професійних захворювань є найважливішим державним, соціальним, гуманітарним завданням, що стоїть перед Держнаглядохоронпраці, Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, відповідними органами державної влади, кожним роботодавцем, усім суспільством.

Принципово ефективним засобом впливу на відповідних працівників для недопущення порушення нормативних актів з охорони праці повинне стати посилення контролю з боку органів Держнаглядохоронпраці, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, з обов'язковим інформуванням правоохоронних органів про виявлені факти недодержання вимог нормативних актів з охорони праці.

Відповідні можливості для цього надає ухвалений Верховною Радою України Кримінальний кодекс України, що набрав чинності з 01. 09. 2001 року.

На відміну від Кримінального Кодексу України 1960 року, в якому питанням безпеки виробництва були присвячені тільки окремі статті (ст. 135; 218; 219; 220), в чинному Кримінальному кодексі України передбачено самостійний Розділ X Особливої частини КК — “Злочини проти безпеки виробництва”, норми якого слід розглянути докладніше [2, 565-572].

Перебудовні процеси в Україні сприяли виникненню нового недержавного сектора економіки, що знайшло відображення в відповідних статтях нового КК України. Так, ст. 271 містить термін “громадянин — суб’єкт підприємницької діяльності”, що дає можливість притягнути до кримінальної відповідальності осіб, які набувають сьогодні більш важку вагу суспільної економіки держави. Сама назва ст. 271 “Порушення **вимог законодавства** про охорону праці” та її зміст, на відміну від ст. 135 “Порушення **правил** охорони праці” попереднього КК України, дозволяє застосовувати названі в цій статті санкції до суб’єктів злочину, діяння або бездіяльність яких “спричинило загибель людей або інші наслідки”. Нове в цих санкціях не лише збільшення терміну позбавлення волі, а ще і “позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого” (2, 565).

Зростання техногенності виробництва, використання на підприємствах високих температур, енергій, тиску, швидкості обумовлює підвищену небезпеку осіб, які займаються відповідною працею. Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою знайшли відображення в новому КК України в ст. 272. В КК України 1960 року був відсутній навіть термін “виконання робіт з підвищеною небезпекою”. В цьому кодексі лише дві статті (ст. 218 “Порушення правил безпеки гірничих робіт” та ст. 219 “Порушення правил при проведенні будівельних робіт”) деяким чином, дуже вузько, торкались цього питання [3, 166].

Зростання використання альтернативних видів енергії та катастрофа на Чорнобильській АЕС спонукали законодавця внести до нового КК України ст. 274 “Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки” [2, 569].

Нещасні випадки, які трапились останнім часом у країнах СНД (у м. Москва (Росія) — обвалювання покрівлі розважального комплексу “Трансвааль”, та в м. Горлівка Донецької області (Україна) — обвалювання покрівлі автовокзалу), які принесли людські жертви, зайвий раз свідчать про актуальність ст. 275 нового КК України “Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд” (2, 571). На відміну від ст. 219 “Порушення правил при проведенні будівельних робіт” КК України 1960 року (3, 166), де обов’язковою ознакою складу цього злочину є проведення будівельних робіт, ця стаття охоплює всі сфери виробництва промислової продукції та експлуатації будівель і споруд та подальше їх безпечне використання, які являються об’єктом цього злочину. Додатковим об’єктом виступають особистість людини, його життя і здоров’я, а в окремих випадках і власність. До ознак суб’єктивної сторони злочину додатково внесено термін **намір** [2, 572].

Як у чинному так і в колишньому КК України передбачено покарання — штраф. Штраф є найбільш м’яким, із усіх видів покарань, яке можна застосувати як основне або як додаткове покарання. За своїм змістом штраф, як покарання, має майновий характер. Але варто звернути увагу на те, які законодавцем у різні роки були передбачені суми цих штрафів: в КК України 1960 року (ст. 135) — до ста карбованців; в КК України (із змінами та доповненнями до стану на 1 вересня 2000 року) (ст. 135) — до п’ятнадцяти мінімальних розмірів заробітної плати (1170 грн.); в чинному КК України (ст. 271; 272; 275) — до п’ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян (850 грн.).

Для порівняння, в ФРН штрафи накладаються, як правило, на фірми та можуть сягати максимальної суми в 20 тис. євро (134 тис. грн.) та відходять до бюджету держави. У ФРН також діє низка моральних факторів, які сприяють підвищенню відповідальності керівників за охорону праці: всі штрафи понад 500 євро, які покладені на керівників та працівників органами промислового нагляду, реєструються та публікуються у видавничих цими органами бюлетенях. За діючим порядком при переході на іншу роботу кожен працівник представляє атестацію з попередньої роботи, а керівники ще й атестацію від поліції (про поведінку), куди запису-

ються також і штрафи. Це може служити перешкодою при новому призначенні на працевлаштування (10. 346).

В Україні законодавство з охорони праці *значно відстає від європейських стандартів*. У практиці застосування діючого в нашої країні законодавства можна виявити в ньому багато прогалин та суперечностей, які тягнуть за собою недоліки та серйозні помилки в діяльності правоохоронних і судових органів при застосуванні кримінальної відповідальності за порушення нормативно-правових актів з охорони праці.

Так, наприклад, при уважному розгляді обставин нещасного випадку зі смертельним наслідком, який трапився з монтажником Д. підприємства “Одесстальмонтаж” в Одесі, можна помітити численні невідповідності та суперечності до нормативно-правового регулювання розслідування фактів нещасних випадків на виробництві.

Бригаді монтажників ДП “Одесстальмонтаж”, в зв’язку з відсутністю об’ємів робіт, була надана відпустка без утримання на термін з 28. 05. 2002 року по 31. 12. 2002 року. Враховуючи ці обставини, директор МПП “Стальконструкція” запропонував їм провести демонтаж освітлювальних ліхтарів цеху, який належав приватній фірмі. 31. 05. 2002 року бригада стала до роботи. Ланка із 6 осіб, в тому числі постраждалий Д., надів запобіжні пояси, робітники піднялись на покрівлю цеха та почали демонтаж світлового ліхтаря. Д., піднявся на покрівлю ліхтаря, витяг обрізані кистилі кріплення профнастилу, при цьому не пристібнув карабін запобіжного пояса за конструкцію світлового ліхтаря. В цю мить трапилось обвалювання листів профнастилу покрівлі ліхтаря. Д. упав в утворений отвір на підлогу помешкання цеху та, не опритомнівши, помер.

Старший помічник прокурора Ленінського району м. Одеси, юрист 1-го класу Ф., розглянувши матеріали перевірки за фактом смерті Д., виніс постанову від 11. 06. 2002 року про відмову в порушенні кримінальної справи у зв’язку з відсутністю складу злочину.

Склад злочину — сукупність визначених у кримінальному законі ознак, за наявності яких суспільно небезпечне діяння характеризується як злочин. До елементів складу злочину належать об’єкт, об’єктивна сторона, суб’єкт, суб’єктивна сторона діяння [5, 431].

Як бачимо, всі обставини цього нещасного випадку, містять усі відповідні елементи складу злочину. Тому виникає питання “Що спонукало прокурора застосувати до даного нещасного випадку ст. 6 п. 2, ст. 99 УПК України?”

Як відомо, підставою для порушення карної справи, дисциплінарного стягнення або провадження про адміністративне правопорушення, згідно з вимогами закону, виникає наявність достатніх даних, які вказують на ознаки правопорушення. Це означає, що справа може бути порушена тільки в тому випадку, коли повідомлені чи отримані в ході наступної перевірки дані свідчать про те, що дія дійсно мала місце і що вона містить ознаки правопорушення, передбаченого конкретною статтею відповідного нормативного акту. А що, як не матеріали спеціального розслідування, можуть бути такими даними? Але ж, в даному випадку, прокурор залишив їх без уваги.

Коміссією з розслідування нещасного випадку зі смертельним наслідком, який трапився з монтажником Д., підприємства ДП “Одесстальмонтаж”, було з’ясовано низку найгрубіших порушень Закону України “Про охорону праці”, Кодексу Законів про працю, ДНАОП (державні нормативні акти з охорони праці), БНіП (будівельні норми і правила) і т. ін., які були допущені посадовими особами зацікавлених підприємств. Яскравим прикладом є порушення керівництвом підприємства та самим постраждалим вимог інструкції №20 з техніки безпеки монтажника при монтажі сталевих та металевобетонних конструкцій, яка була затверджена 23. 03. 1999 року пр. №36 головного підприємства закритого акціонерного товариства

“Трест Криворожстальконструкція”, п. 3. 10. 2. “Підсилювальне збирання ліхтарів здійснюється згідно з ПВР (проект виконання робіт) з приставних драбин, тумб. У всіх випадках при виконанні цих робіт працівники повинні закріплюватись запобіжними поясами за конструкції ліхтарів або за страховочний тросик”. Слід підкреслити, що ПВР у даному випадку був відсутній, а згідно БНіП ІІІ-4-80* п. 1. 28. “... Здійснення робіт без ПВР не допускається”. Порушена також ст. 1. 6 БНіП ІІІ-4-80* “При виробництві робіт з підвищеною небезпекою (...будівельно монтажних робіт, виконуваних в аварійних будинках, спорудженнях ...) відповідальним інженерно-технічним працівникам повинен був виданий наряд-допуск”.

Згідно з “Положенням про порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві” затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2001 року №1094 (надалі — “Положення ...”), п. 49 “Роботодавець у п’ятиденний термін після закінчення спеціального розслідування нещасного випадку надсилає за рахунок підприємства копії матеріалів, названих у пункті 48 цього Положення, органам прокуратури, іншим органам, представники яких брали участь у розслідуванні, ...” [7, п. 49].

Комісія закінчила розслідування цього нещасного випадку 20. 06. 2002 року, тому прокурор не мав можливості ознайомитись з матеріалами розслідування та висновками комісії. Варто звернути увагу на те, які фахівці, згідно з “Положенням ...” п. 38, включаються до складу комісії: “Розслідування цього випадку проводиться комісією із спеціального розслідування, яка призначається наказом керівника територіального органу Держнаглядохоронпраці, за погодженням з органами, представники яких входять до складу цієї комісії.

До складу комісії із спеціального розслідування включаються: посадова особа органу державного нагляду за охороною праці (голова комісії), представник відповідного робочого органу виконавчої дирекції Фонду, представники органу, до сфери управління якого належить підприємство, а у разі його відсутності — відповідної місцевої держадміністрації або виконавчого органу місцевого самоврядування, роботодавця, профспілкової організації (членом якої є потерпілий), вищого профспілкового органу або уповноважений трудового колективу з питань охорони праці, якщо потерпілий не є членом профспілки, а у разі розслідування випадків виявлення гострих професійних захворювань (отруєнь) також спеціаліст відповідної установи (закладу) державної санітарно-епідеміологічної служби.” [7, п. 38]. Як бачимо, склад комісії підібрано таким чином, що дає можливість надати випадку більш кваліфіковану та об’єктивну оцінку, ніж прокурор, який розглядає справу лише в одній площині.

Робота, яку виконував потерпілий, відноситься до робіт з підвищеною небезпекою, тому керівник підприємства (спеціальний суб’єкт злочину) був зобов’язаний призначити своїм наказом службову особу, яка повинна безпосередньо контролювати виконання робіт і попередити порушення виконавців робіт. Як бачимо, цього зроблено не було, що привело до загибелі потерпілого Д. Тому такий злочин слід було б кваліфікувати за ч. 2 ст. 272 КК України [2, 566].

На прикладі цього нещасного випадку, ми маємо можливість простежити як у процесі кваліфікації злочинів і при призначенні покарання мають чітко визначатися межі вини особи, яка звинувачується у вчиненні злочину, суспільно небезпечні наслідки якого виникли в результаті вини не тільки обвинуваченого, а й потерпілого. Але, в даному випадку, прокурор звернув увагу лише на порушення, які допустив потерпілий і проігнорував чисельні грубі порушення існуючого законодавства, що були допущені посадовими особами підприємства.

Згідно зі ст. 97 КПК України “По заяві або повідомленні про злочин прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя забор’язанні *не пізніше триденного строку* прийняти одне з таких рішень: 1) порушити кримінальну справу; 2) відмовити в порушенні кримінальної справи; 3) направити заяву або повідомлення за належні-

стю.” [5, 414]. А згідно з “Положенням ...” п. 41 “Спеціальне розслідування нещасних випадків проводиться протягом *не більше 10 робочих днів*” [7, п. 41].

На нашу думку, для запобігання подібних ситуацій та усунення суперечек в чинному законодавстві *було б доцільно доповнити ст. 101 КПК України “Органи дізнання” новим суб’єктом правоохоронної діяльності, а саме: “п. 9) органи державного нагляду за охороною праці — у справах про аварії на виробництві та порушення вимог законодавства про охорону праці”*.

Органи Держнаглядохоронпраці фактично вже наділені основними ознаками органів дізнання, а їх участь у проведенні дізнання та розслідування таких справ *надали б можливість виключити множинність відомств, які ведуть розслідування та забезпечити одноставну, своєчасну роботу в боротьбі зі злочинністю в сфері охорони праці та її попередження. Таке доповнення до законодавства безперечно буде сприяти підвищенню рівня ефективності правоохоронної діяльності*.

Література

1. Конституція України. — К.: Преса України, 1997. — 80 с.
  2. Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Под редакцией Ю. А. Кармазина и Е. Л. Стрельцова. — Харьков: ООО “Одиссей”, 2001. — 960с.
  3. Уголовный кодекс Украины 1960 г. — Х.: ООО “Одиссей”, 2000. — 256 с.
  4. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відповідальні редактори Я. Ю. Кондратьєв, С. С. Яценко. — К.: Юрінком, 1994. — 799 с.
  5. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. — К.: А. С. К., 2002. — 1056 с.
  6. О внесении изменений в Закон Украины “Об охране труда”. Закон Украины от 17 декабря 2002 г. // “Голос Украины” от 17 декабря 2002 года.
  7. ДНАОП (державний нормативний акт з охорони праці) 0. 00 — 4. 03 — 01 “Положення про порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві”.
  8. Ливчак И. Ф., Иванова Н. В. “Основы промышленного строительства и санитарной техники”, ч. 2, изд. 2-е. — М.: Высшая школа, 1984. — 672 с.
  9. Козлов В. Ф., “Справочник по радиационной безопасности”. — М.: Энергоатомиздат, 1987. — 192 с.
  10. Міжнародне законодавство про охорону праці. Конвенції та рекомендації МОП., том 1. — Київ: Основа, 1997. — 672с.
  11. Матиас Вальтер. Трудовое право в Германии // Sozial-Report. Inter Nationes, Bonn, III квартал, 1993.
  12. Манфред Лёвши. Трудовое право в Германии // Arbeits recht. Verner-ferlag, Dusseldorf, 1991.
- Материалы специального расследования несчастного случая со смертельным исходом, происшедшего 31 мая 2002 года с монтажником ДП “Одесстальмонтаж” ЗАО “Треста Криворожстальконструкция” в г. Одессе.

Е. С. Козерацкая

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

УГОЛОВНЫЕ И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ МЕРЫ БОРЬБЫ С НЕКОТОРЫМИ ВИДАМИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены нормы Раздела X Особенной части Уголовного кодекса Украины — “Преступления против безопасности производства”, сформулированы определенные изменения и дополнения в действующее уголовно-процессуальное законодательство, которые будут способствовать предупреждению преступлений в указанной сфере.

Ключевые слова: Госнадзорохрантруда, производственный травматизм, преступление против безопасности производства, работы с повышенной опасностью, специальный субъект преступления.